

It is noted that the plans of the Nazis were not implemented because of the time factor and, because since the summer of 1943 in terms of the Soviet troops started they were not in the organization of training. No college or faculty of university agricultural profile did not manage to make even the first graduation of specialists. Further research of this problem appropriate to do in the study of the functioning of individual education institutions.

Keywords: vocational agricultural education, agricultural education institutions, educational process, practical training.

*Одержано редакцією 10.09.2016
Прийнято до публікації 02.11.2016*

УДК 94 (477) «1941 / 1945»

Наталія Ярославівна Гандрабура
здобувач кафедри історії України
та правознавства Криворізького
державного педагогічного університету
e-mail: gandrabura.natali@gmail.com

«ВЕРБУВАННЯ» ТА ЕТАПУВАННЯ СЕЛЯН ГЕНЕРАЛЬНОЇ ОКРУГИ «ДНІПРОПЕТРОВСЬК» НА РОБОТУ ДО НІМЕЧЧИНИ

У статті проаналізовано політику німецької окупаційної влади генеральної округи «Дніпропетровськ» щодо вивезення місцевих селян на примусові роботи до Німеччини. Показано залучення органів місцевої влади й інформаційних засобів та використання різних методів впливу на населення під час вербовки робочої сили.

Ключові слова: окупація, генеральна округа «Дніпропетровськ», «остарбайтери», Третій райхс.

Постановка проблеми. Пріоритетним напрямом дослідження в сучасній вітчизняній історичній науці є, зокрема, осмислення на новому рівні причин, методів та наслідків здійснення нацистами в роки Другої світової війни широкомасштабної депортації цивільного населення України, статусу українських «остарбайтерів», вивчення феномену історичної пам'яті. Широка зацікавленість даною проблематикою підкріплена, перш за все, методологічним плюралізмом, який «подарував» вченим свободу думки, наукової діяльності й відкрив можливості використовувати у роботі нові підходи та методи. Ці радикальні зміни, зокрема, допомагають вченим оцінити дискримінаційну політику нацистів у сферах трудового та соціального законодавств стосовно примусових робітників вивезених з України до Німеччини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досить вагомим надбанням сучасної вітчизняної історичної науки є ряд праць, присвячених розкриттю особливостей вивезення населення України до Третього райху, політико-правовому статусу та використанню робочої сили зі Сходу у сфері економіки Німеччини. Значний вклад у розробку питання комплексно й на регіональному рівнях внесли М. В. Коваль, М. Ковальський, В. Ченцов, В. Г. Ткаченко, А.В. Меляков, О. Г. Перехрест, С. Д. Гальчак, В. І. Лахно, Г. Г. Грінчено [1] та інші. Дослідники на основі архівних документів, усно-історичних свідчень та епістолярної спадщини спробували показати умови життя та праці робітників з різних регіонів України в Німеччині, психофізичний стан «остарбайтерів» тощо.

Метою публікації є дослідження методів нацистської окупаційної політики щодо вивезення селян Наддніпрянщини на роботу до Німеччини та умов їхнього життя та праці в неволі.

Виклад основного матеріалу. Напередодні Другої світової війни А. Гітлер та його соратники розробляючи спеціальну програму, стосовно використання ресурсів захоплених територій СРСР, взагалі то не планували використовувати працю місцевого населення окупованих областей на теренах Німеччини. Проте, з провалом плану «блискавичної війни», нацисти зіткнулися з дефіцитом робочих рук в самій Німеччині, який утворився внаслідок мобілізації до лав вермахту працездатних німців призовного віку. Спочатку вивезення робочих рук до рейху окупанти намагалися проводити на добровільній основі. Перш за все, нацисти в

такий спосіб прагнули подолати дефіцит робочої сили в Німеччині, який утворився внаслідок мобілізації до лав Вермахту працездатних німців призовного віку. Таке рішення нацистські лідери прийняли й затвердили в результаті досить тривалої суперечки, а вже у жовтні – листопаді 1941 р. його затвердили А. Гітлер і Г. Герінг як комплекс заходів для термінового виконання. Суть цього рішення зводилась до того, що націонал-соціалістські верховоди вирішили максимально використати місцеве населення в якості дешевої робочої сили не тільки на теренах України, а й направити значний потік трудових ресурсів до Німеччини.

Тому окупаційна влада рейхскомісаріату «Україна» без зайвих зволікань, вже в кінці 1942 р. розпочинає вербувальну кампанію з метою вивезення місцевих селян на роботу до рейх. В зв'язку з чим, в генеральній окрузі «Дніпропетровськ» було залучено усі органи місцевої влади і всі засоби інформаційного впливу. Та особливу роль тут займала періодична преса, яка взялася, – а точніше – її примусили, – змальовувати «принади» життя і праці майбутніх «остарбайтерів» в Німеччині. Як зазначає М. Михайлюк, «з весни 1942 року пропагандистська підтримка трудової мобілізації робітників стає однією з головних тем на сторінках усіх окупаційних видань. Проведення цієї кампанії контролювали референти преси рейхскомісаріату «Україна» й відділ пропаганди Вермахту в зоні військової адміністрації [2, 139].

Шпальти місцевої окупаційної преси були переповнені інформацією про спокійне й щасливе життя остарбайтерів у Німеччині та про можливість робітників зі Сходу робити заощадження і накопичувати на банківських рахунках гроші (Deutsche Mark). Так, місцева окупаційна газета «Кам'янські вісті» від 10 березня 1942 р. у статті під назвою «Українські робітники їдуть в Німеччину» зазначала, що «... хто в Німеччині буде ретельно й старанно працювати, той буде жити там цілком безтурботно й спокійно...» [3]. В «Дніпропетровській газеті» за 7 листопада 1942 року з цього питання надавалось наступне роз'яснення: «Східні робітники одержують так звані ощадні книжки, в які вони, залежно від кількості ощаджень, приліплюють відповідні значки. Ці значки продають їм по 3, 5, 10 державних марок. Також і гроші, що їх робітник привіз із дому, можна перемінити на значки (але не більше 100 карбованців) і наліпити на свою картку. На всі ці гроші йдуть проценти... Вжиток ощадної книжки для допомоги родичам є можливий найраніше 1-го листопада, але в усякому разі тільки після того, як пройшло 6 місяців від того часу, як наліплено першу марку. Картки, на яких наліплено 90 нім. марок, дають право на допомогу родичам на батьківщині. Тим, що робітникам Сходу дають можливість ощадження, Райх знову доказав, що він дбає не лиш про добрий стан східних робітників тепер. Він бажає, щоб робітники, під його міцним захистом мали можливість забезпечити своє життя й на майбутнє» [4]. В іншому номері за 17 листопада 1942 року – газета продовжила тему і додала деякі роз'яснення: «Від 15 червня цього року набуло сили нове урегулювання платні для працюючих у Райху робітників зі Сходу. Особливо кваліфікованим робітникам надала можливість заробити значні суми грошей, частину яких можна заощадити на час повороту додому, а також допомогти у разі потреби своїй родині» [5]. До того ж, нацистська інформаційна служба при рейхскомісаріаті «Україна» повідомляла, що на основі наказу «головного начальника затрудування робочих сил від 23 липня 1942 р. про преміювання робітників зі Сходу... кожен робітник після першого року роботи отримає на теренах Великонімеччини 20%, 2-го року – 30%, 3-го – 50% свого тижневого або місячного заробітку, як біжучу премію» [6, 42].

Слід зазначити, що багато уваги на сторінках україномовної преси було приділено опису гарних умов життя та праці завербованих українців. Так, тільки Криворізька газета «Дзвін» влітку 1942 р. надрукувала цілий ряд статей під таким заголовком: «Українці в Німеччині слухають українських пісень» [7], «Як живуть робітники зі Східних областей в Берліні» [8], «Ми вражені про життя і роботу в Німеччині» [9] та «Українські робітники в Німеччині» [10]. Таким чином, задля реалізації своїх планів агітатори, використовували весь пропагандистський арсенал, який був у їхньому розпорядженні. Та найперше за все вони прагнули використати робочі руки місцевого населення. Масово для цього використовували не лише періодичну пресу

але й агітаційні листівки. В такій друкованій продукції, яка поширювалася в генеральній окрузі «Дніпропетровськ», нацистські пропагандисти обіцяли добре харчування, зручне помешкання, достойну зарплату, листування з рідними і близькими, а в разі відсутності годувальника родинам завербованих – щомісячне грошове утримання у сумі 130 крб.. Та головне, селяни повинні були повірити в те, що після повернення на Батьківщину вони будуть в перших рядах на отримання земельних наділів [11, 25].

Нацистські пропагандисти вивішували в людних місцях генеральної округи «Дніпропетровськ» плакати на яких зображували українську молодь під час роботи в Німеччині. Ця продукція також повинна була сприяти позитивному ставленню селян до кампанії «вербовки» робочої до рейху. Так, на одному з плакатів, який на Запоріжжі розповсюджувався через Жеребецьку сільську управу Оріхівського району, було вміщено фото щасливих українських «остарбайтерів» за роботою на фабриці у м. Оденвальді та під час виконання сільськогосподарських робіт [12, 26 зворот, 28 зв.].

Разом з тим, окупантами була введена програма, яка, за їхніми словами, давала можливість родинам «остарбайтерів», що лишилися в Україні, отримувати щомісячні грошові компенсації. Рейхскомісар «України» Е. Кох адресував генеральним комісарам, в їх числі й окупаційній владі генеральної округи «Дніпропетровськ» спеціальне розпорядження від 27 лютого 1942 р., відповідно до якого кожній родині, яка проживала на теренах рейхскомісаріату та була на утриманні завербованої особи, передбачалося нараховування щомісячної грошової «допомоги» в сумі 100 крб.. Проте окупанти лукавили й, по суті, маніпулювали з приводу походження цієї «допомоги». Адже ці кошти відраховувалися із заробітної плати «східного робітника», а не із державної казни рейху. Отримані ж гроші родина «остарбайтера» могла використати на отримання пайків та продуктів харчування по «держаній ціні» [13, 28]. Щоб їх отримати селяни повинні були надати до сільської управи підтверджувальні документи: медичні довідки «завербованих» або спеціальні посвідчення, завірені підписами місцевої влади. Так, влітку 1942 р. Преображенська сільська управа Оріхівського гебіту, на основі медичних довідок, родинам «завербованих» видавала продуктові пайки [14, 76]. У червні 1942 р. чотирнадцять осіб с. Ново-Павлівки Володимирівської сільської управи Томаківського району Нікопольського гебіту отримали «допомогу» грішми – по 100 крб. [15, 177]. А у липні 1943 р. окупаційна влада Шевченківської волосної управи Криворізького гебіту на підставі посвідчення, підписаного старостою села та районним керівником, виплатила за серпень 117 родинам «завербованих» по 130 крб.. Зокрема, в одному із посвідчень зазначалося наступне: «Посвідчення дане це втім, що поїхавший 15/06/1942 р. в Великонімеччину на роботу громадянин села Вільний Посад Шевченківської волості Галетка Василь Тихонович дійсно працював в с/господарстві фактично способствував підтримці своєї сім'ї, яка складається з: батька Галетка Тихона 50 років, мати – Параска 49 р., брат – Григорій – 14 р., Микола – 6, сестра – Діна – 11. Дане для отримання підтримки за серпень» [16, 27-28, 37].

Якщо ж методи заохочення не давали бажаних результатів, то окупаційна цивільна влада під час «вербовки» робочої сили до Німеччини вдавалася до силового тиску. Так, генеральний уповноважений з мобілізації іноземної робочої сили Ф. Заукель вже 31 березня 1942 р. в наказі №ФА 5780, 28/729, адресованому, зокрема, окупаційним органам влади в Україні, категорично наголошував: «Вербовка, за яку ви відповідаєте, повинна форсуватися всіма доступними мірами, включаючи суворе застосування принципу примусовості праці» [17, 6].

Протягом 1942–1943 рр. окупаційні органи влади генеральної округи «Дніпропетровськ» діяли згідно з приписами вищого керівництва: складали списки «завербованих» селян, розшукували кандидатів у «добровольці», які ухилялися від роботи у райху, а якщо не знаходили то карали їхніх рідних. Так, наприкінці листопада 1942 р. загальний відділ Солонянської районної управи, посилаючись на розпорядження Дніпропетровського гебітскамісара, зобов'язав старост сільських управ та поліцаїв (терміново!) віднайти всіх втікачів та доставити їх «в робочий лагерь с. Солоне не пізніше як до 8 години ранку 22.11.42». Якщо ж втікача не знаходили, то арештовували працездатних членів його сім'ї та відправляли до трудового табору [18, 38-38 зворот]. А керівник Васильківської районної управи у 1942 р. наказав старості Дебальцевської сільської управи відправляти в Синельниківський трудовий

табір батьків, діти яких ухилилися від мобілізації на роботу в Німеччину [19, 244]. У серпні 1943 р. Криничанська районна управа на основі розпорядження Верхньодніпровського гебітскомісара наказала сільським старостам все місцеве населення, 1926–1927 року народження, вже 27 серпня 1943 р. «доставити на станцію Верхньодніпровськ» для відправки на роботу до райху, а після закінчення відправки – негайно ж виявити по всіх селах, які особи не поїхали (скласти відповідні списки) і передати на 10 годину ранку 28.08.1943 р. до районної управи. «Списки ці райуправою буде передано п. Гебітскомісару для накладання *СУВОРОГО ПОКАРАННЯ*» – наголошував в документі голова Криничанської районної управи п. Цівка. До того ж, сільські старости повинні були заздалегідь попередити населення «через кур'єра, об'яви чи збори» про наслідки, які чекали селян в разі ухилання від обов'язкових робіт у райху [20, 21]. Отже, «завербовані» в такий спосіб селяни не мали можливості відмовитись від мобілізації на роботу до Німеччини, в іншому ж разі – окупанти відправляли в робочий табір не тільки їх, а й їхніх рідних.

До того ж, «вербувальники» генеральної округи «Дніпропетровськ», окрім відправки непокірних селян до трудових таборів, вдавалися і до конфіскації майна та худоби родин «завербованих». Так, Криворізький гебітскомісар розпорядженням від 17 квітня 1943 р. «пропонував» старостам сільських управ Криворізького, Широківського та Апостолівського районів «... негайно зняти худобу і майно» в родин порушників і зобов'язав передати все це у громадські господарства «до особистого розпорядження» [21, 54]. Тож, відправлення непокірних селян до трудових таборів, конфіскація їхнього майна та худоби були для окупаційної влади запорукою вдалої «вербовки» «остарбайтерів».

Завдяки мобілізаційним заходам окупаційної влади в березні 1942 р. з генеральної округи «Дніпропетровськ» почалася масове вивезення населення і, перш за все, працездатної сільської молоді до Німеччини. Зокрема, газета «Кам'янські вісті» опублікувала повідомлення про те, що вже 12 березня 1942 р. окупанти з залізничної станції «Баглій» Кам'янського району відправили в рейх перші вагони з бранцями – 300 осіб. Окупаційна влада прискореними темпами проводила «вербову» населення: через 6 днів з тієї ж залізничної станції було відправлено ще одну партію «завербованих» [22; 23]. В березні 1942 р. були відправлені і перші «завербовані» з Запоріжжя [24, 24]. Огляд різних джерел дає підстави сказати, що березень 1942 р. став початком масового вивезення трудових ресурсів – робітників і селян з генеральної округи «Дніпропетровськ».

Селяни генеральної округи «Дніпропетровськ» під пильним наглядом сільських та районних старост, поліції, бірж праці та німецьких комісарів і в подальшому регулярно відправлялися для «проходження Служби праці» в райху. Так, у вересні 1942 р. Михайлівська районна управа гебіту «Гальбштадт» вимагала від керівника громадського господарства «Долина Праці» «на роботу до Німеччини» відправити 14 чоловік. Відповідальні ж за «вербовку» особи повинні були до 30 вересня подати списки «добровольців» до районної управи [25, 37]. Старосту села Кам'янки Апостолівського району окупанти зобов'язали 25 червня 1942 р. відправити на медкомісію 35 чоловік [26, 24]. Із громадського господарства № 28 с. Сурсько-Литовське Дніпропетровського району в червні 1942 р. на роботу до райху було «рекомендовано» 7 чоловіків та 7 жінок, а наприкінці листопада поточного року в Німеччині працювало вже 11 чоловіків та 11 жінок з цього селища [27, 48]. Вже 30 листопада 1942 р. на роботу до райху повинно було виїхати 135 жителів Всесвятської сільської управи Перещепинського району [28, 94].

Навесні 1943 р. нацистські верховоди вирішили посилити заходи щодо вивезення українського населення на роботу до райху. З огляду на те, що потік добровольців-остарбайтерів «обмілів» окупанти вдалися до введення правила «обов'язкового відробітку» на землях «Великонімеччини». Про це свідчить розпорядження рейхскомісара «України» Е. Коха від 15.03.1943 р. (Е II / а-АП / 5.472), яким він офіційно зобов'язав українську молодь 1920-1926 рр. народження відбувати дворічну трудову повинність в Німеччині. Від трудової повинності звільнялися тільки ті жінки, які мали дитину до 2-х років або декілька дітей. Відповідальність за достовірність даних щодо складу сімей, зазвичай, покладалася на керівників районних управ та

сільських старост [29, 65, 72]. Тому місцева влада, як от начальник районного відділу праці п. Голобородько, керуючись розпорядженням гебітскомісара «Синельниково», наказав старості Дебальцевської сільської управи Васильківського району виділити 22 березня 1943 р. на 8-му годину ранку «4 чоловіків несімейних віком від 16 до 25 років, цілком здорових фізично і надіслати до відділу праці, кімната №9» для проходження медкомісії та подальшої відправки до райху. Доречі, районний чиновник категорично попереджав старосту: «За невиселку людей відповідаєте по закону військового часу» [30, 30]. В квітні 1943 р., зокрема, з с. Котляревки Токмачанської сільської управи Чернігівського району до райху передбачалося відправити 52 особи 1920 – 1926 р. народження: 26 юнаків та 26 дівчат [31, 1]. У липні 1943 р. Новомосковський гебітскомісар також попереджав старост районних та сільських управ про мобілізацію до Німеччини 24 липня 1943 р. всіх осіб 1926 р. народження (навіть тих, які в селі проживали тільки тимчасово), для «виконання служби праці в німецькому сільському господарстві та індустрії». «Рік за роком буде призиватися молодь все нових років народження, які будуть заміняти раніш посланих», – пояснювалося в документі [32, 8]. Окупанти різними шляхами й методами (добровільно й примусово) «викачували» робочу силу, постійно «вдосконалювали» систему вилучення робочих рук, виснажуючи в такий спосіб Наддніпрянське село і підриваючи його генофонд.

Не дивлячись на такі жорсткі мобілізаційні заходи селяни, особливо молодь, все ж намагалися уникнути відправки до райху. Зокрема, вони в різний спосіб себе калічили і тому зазвичай під час проходження медкомісії їх «вибраковували». Свідок тих подій, Лілія Яківна Понедільченко (жителька с. Златоустівки Криворізького району) згадує, наприклад, що «дві сусідські дівчинки, щоб не піти до Німеччини в неволю, натерли часнику, розтерли спеціально шкіру на руках і ногах, приклали часнику, прив'язали його на добу. Через три дні на тих місцях відкрились рани, подібно до екземи. Німці хворих на екзему, коросту, туберкульоз, малярію, з більмом на очах не брали до Німеччини. Ті дівчата потім довго лікували ті рани. Гноїлися до кісток» [33, 244]. А Марфа Петрівна Півторацька (із с. Межиріч Павлоградського району) розповідає наступне: «... в травні 1943 р. вороги оголосили масовий гін до Німеччини. Я твердо вирішила нікуди з дому не їхати, не порадившись з матір'ю, 13 травня, сподіваючись на милосердя окупантів, спробувала покалічити ногу. Відправка 14 травня. На плесні правої ноги ножом зідрала шкіру, посипала содою, дуже боліло й рана була чимала та я вирішила зробити її ще більшою. Взяла бритву, і уже по покаліченій нозі, у трьох місцях порізала ногу... втратила свідомість – мама в плач. А я відповіла, що краще померти, ніж піти в рабство...» [34, 170-171]. Незважаючи на те, що процес примусового вивезення східних робітників на роботу до Німеччини супроводжувався погрозами та жорстокими розправами, траплялись випадки саботажу місцевим населенням генеральної округи «Дніпропетровськ» цієї, так званої, «вербувальної» кампанії, розгорнутої німецькою окупаційною владою.

Все ж, незважаючи на супротив місцевого люду, окупанти відправляли до Німеччини значний потік східних робітників. Переживши всі жахи транспортування, переважна більшість «остарбайтерів» по прибуттю до райху потрапляла в рабство до «нових господарів». Підтвердженням цього факту слугують як записи нарад нацистів, так і листівки та спомини «остарбайтерів». Як приклад, 10 березня 1942 р. у службовому кабінеті начальника 1/3/V відділу оберфюрера військ СС доктора Кінкеліна (м. Берлін) відбулася нарада, під час якої розглядалися політичні наслідки, що стосувалися різних фактів і проблем в області використання робочої сили, підготовки спеціалістів та інших питань на теренах рейхскомісаріату «Україна». На цій нараді доктор Кінкелін, зокрема, зауважив, що «не могло бути й мови про те, щоб прибувши з великими надіями до націонал-соціалістичної Германії українці, які, не дивлячись на погані транспортні умови, на те, що під час довгої дороги деякі з їх товаришів смертельно заболіли і померли, з піснями перетинали кордони райху, тепер всі без винятку були кинуті за колючу проволоку до таборів». Він побоювався, що такі дії в подальшому зведуть нанівець всю пропагандистську кампанію вербовки українців на роботу до Німеччини. Після тривалих обговорень доктор Кньюфер, представник групи І/ІГ та доктор Циглер представник І головного управління запропонували дозволити в найближчий час деяким задоволеним умовами життя та праці українським робітникам написати до дому листи (35, 34).

Проте пройшло більш як півроку перш ніж було налагоджено поштовий зв'язок: дозвіл на листування «остарбайтерів» з рідними та друзями нацисти підписали в липні 1942 р., але офіційно правила листування були оприлюднені лише 25 листопада 1942 р.. Кожному робітнику дозволялося, винятково на поштових картках, писати по два послання щомісяця, а отримувати листи і посилки з дому можна було без обмежень [36, 27].

Аналізуючи архівні документи німецького походження, листи і спогади «остарбайтерів» з генеральної округи «Дніпропетровськ», можна (вкотре!) констатувати наступне: нацисти, поповнюючи трудовий ресурс райху за рахунок східних робітників з Наддніпрянщини, використовували їхню працю повною мірою та до повного виснаження, ще й з мінімальними затратами на утримання «заробітчанин». Створені в Німеччині «Біржі праці» слугували для нацистів своєрідним «рабовласницьким ринком». На цих «рабовласницьких» торгах робочу силу зі Сходу (живий «військовий трофей») вони виставляли на продаж. Звідти ж «остарбайтерів» їхні «власники» відбирали для роботи на підприємствах, в сільському господарстві, хатніми робітницями в німецькі родини тощо. Так, колишня «остарбайтер» Ксенія Демидівна Олійник (жителька с. Новоіванівки Апостолівського району Дніпропетровської області), яка в 17-ти річному віці потрапила до Німеччини, згадувала: «Вночі 12 квітня 1942 р. німці нас погрузили в товарний поїзд... Привезли нас у Франкфуртський лагерь, зробили дезінфекцію, перещитали і одправили у Мюнхенський лагерь. Кожен день ганяли нас німці собирать каміння в полі, щоб посіять там пшеницю. Кормили нас капустою з черв'яками...» [37, 167–168].

Якщо ж у «остарбайтерів» і були деякі кошти, проте в німецьких крамницях вони не могли купити навіть децицю хліба. Про що в травні 1943 р. й повідомляла матері (в с. Святодухівку Ново-Златопільського району) «остарбайтер» Галина Хайло. Зокрема, вона писала: «...хоч ходемо вже вільно хто куди здумає а купити можна одну капусту кислу...» [38, 740].

Якщо ж випадала вільна година, то «остарбайтери», страждаючи від недоїдання, намагалися знайти додаткову роботу, щоб заробити кусень хліба. Як приклад, 3 вересня 1943 р. Литвиненко Антоніна, яка працювала на німецькому підприємстві, в листівці адресованій рідним до Павлоградського району зазначала: «... оце робила в ночну так у день бігала до бауера і там до 6 часов рвала квасоллю і потім груші, так наїлися неначе вдома побули з Марією Троян з Мороз хутора і заробили 1, 5 хліба. З Василем ми пока в місті надалі не знаю, що буде бо в нас одних брата і сестру розлучили забрали його в шахти, а в шахтах жизнь не довга...» [32, 1–4].

Та й на початку наступного року умови утримання таборян – «остарбайтерів» аж ніяк не покращилися. Про це промовисто свідчить листівка, в якій Лідія Гужва 12 січня 1944 р. писала рідним з Німеччини (до с. Новоіванівки Апостолівського району на Дніпропетровщині) про своє життя «в бараках, де багато вошей і клопів», де замість ліжок – дерев'яні нари, а з постільної білизни в неї було одіяло і подушка з соломи. Але дівчина запевняла рідних в тому, що це «ще й добре. А то єсть що сплять на самих нарах». Із взуття німці дали їй одні «дерев'яні шуги» та ще й попередили, щоб «на п'ять місяців їх хватило». Проте, як виявилось, таке взуття можна було носити максимум на протязі трьох місяців, опісля ж, як писала Лідія Гужва: «...цвяхи повилазять. І ходимо вже босі. А на дворі дуже холодно. Вже сніг пролітає... Мамцю, а як нас тільки годують! Дають якусь баланду буряк там і гнила картошка» [39].

Отже, в Німеччині більшість «остарбайтерів» з генеральної округи «Дніпропетровськ» потерпали від виснажливої тяжкої праці, ненормованого робочого дня, поганого харчування тощо. Вони зіткнулися не лише зі специфікою виконання важкої роботи, а й дискримінаційною політикою нацистської Німеччини по відношенню до населення зі Східних окупованих територій.

Висновки. Як наслідок, депортовані до Німеччини селяни з генеральної округи «Дніпропетровськ» стали для нацистів «військовим трофеем» та повинні були покійно виконувати будь-яку роботу (на підприємствах, фабриках, у сільському господарстві тощо) в нелюдських умовах і до повного виснаження.

Список використаної літератури:

1. Коваль М.В. «Остарбайтери» України – раби Гітлера, ізгої Сталіна // Політика і час. – 1998. – 1998. - № 10. – С. 68-75; Ковальський М., Ченцов В. Полиневий присмак чужини: документи про долю мешканців Дніпропетровщини, депортованих гітлерівцями на примусові роботи в Німеччину / М. Ковальський, В. Ченцов // З архівів ВУЧК, ГПУ, НКВД, КГБ. – 1995. - № 1/2. – С. 60-68]; Ткаченко В. Г. Становище остарбайтерів в Німеччині (За матеріалами Державного архіву Запорізької області) / В. Г. Ткаченко // Спадщина: До 75-річчя Державного архіву Дніпропетровської області: 36. статей.– Дніпропетровськ: Арт-Прес.– 1999. – С. 176-188.; Меляков А. В. Масові джерела з історії депортації цивільного населення Харківщини до Німеччини в період 1941–1943 рр.: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / А.В. Меляков; Дніпропетровський нац. ун-т. – Дніпропетровськ, 2003. – 20 с.; Гальчак С.Д. Східні робітники з Поділля у Третьому райху. Депортація, нацистська каторга, опір поневолювачам / С. Д. Гальчак. – Вінниця: Книга – Вега, 2004. – 344 с.; Лапан Т. Д. Вербування і депортація населення України до Німеччини та умови його праці і побуту у неволі (1939-1945 рр.): автор. дис. канд. іст. наук 07.00.01 / Т. Д. Лапан; Львівський національний університет ім. І. Франка. – Львів, 2005. – 16 с.; Лахно В. І. Чисельність і статева вікова структура Полтавських остарбайтерів у контексті демографічного аналізу // Історична пам'ять. Наук. зб. – 2011. – №26. – С.20-28; Грінченко Г.Г. Українські остарбайтери в системі примусової праці Третього райху: проблеми історичної пам'яті автореф. дис. ... доктора іст. наук: 07.00.06. – К., 2011. – 44 с.
2. Михайлюк М. В. Агітаційно-пропагандистська підтримка заходів німецької окупаційної влади з вербування робітників до Рейху / М. В. Михайлюк //Сторінки воєнної історії України. – 2008. – Вип. 11. – С. 139-147.
3. Кам'янські вісті. – 1942 р. – 10 березня.
4. Дніпропетровській газеті. – 1942 р. – 7 листопада.
5. Дніпропетровській газеті. – 1942 р. – 17 листопада.
6. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО). – Ф.1, Оп.23, Спр.688.
7. Дзвін. – 1942. – 24 червня.
8. Дзвін. – 1942. – 7 липня.
9. Дзвін. – 1942. – 5 серпня.
10. Дзвін. – 1942. – 29 серпня.
11. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф.3206. – Оп.1. – Спр. 37.
12. Державний архів Запорізької області (далі – ДАЗО). – Ф.Р.1522. – Оп.1. – Спр. 2.
13. ДАГО. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.688.
14. ДАЗО. – Ф.Р. – 1456. – Оп.1. – Спр. 724.
15. Державний архів Дніпропетровської області (далі – ДАДО). – Ф.Р. – 3235. – О.1. – Спр. 2365.
16. ДАДО. – Ф.Р. – 2480. – Оп.1. – Спр. 24.
17. ЦДАВОУ. – Ф.4620. – Оп.3. – Спр. 242.
18. ДАДО. – Ф.Р. 3235. – Оп.2. – Спр. 148.
19. Преступные цели – преступные средства. Документы об оккупационной политике фашистской Германии на территории СССР (1941-1944 гг.). – 3-е изд. – М.: Экономика, 1985. – 328 с.
20. ДАДО. – Ф.Р.2276. – Оп.1. – Спр. 922.
21. ДАДО. – Ф.Р.2311. – Оп.1. – Спр. 5.
22. Кам'янські вісті. – 1942 р. – 12 березня.
23. Кам'янські вісті. –1942 р. – 17 березня.
24. ЦДАГО. – Ф.1. – Оп.70. – Спр.234.
25. ДАЗО. – Ф.Р. 1456. – Оп.1. – Спр.638.
26. ДАДО. – Ф.Р.2311. – Оп.1. – Спр.2.
27. ДАДО. – Ф.Р.3235. – Оп.2. – Спр. 134.
28. ДАДО. – Ф.Р.2311. – Оп.2. – Спр. 68.
29. ДАДО. – Ф.Р.2311. – Оп.2. – Спр.65.
30. ДАДО. – Ф.Р.2311. – Оп.1. – Спр.13.
31. ДАЗО. – Ф.Р.1703. – Оп.1, Спр.1.
32. ДАДО. – Ф.Р.2311. – О.2. – Спр. 65.
33. Лехан Л. Б. Розповідь про війну Понедільченко (Герник) Лілії Яківни // Матеріали міжрегіональної наукової конференції [«Війна в пам'яті поколінь»]. – Кривий Ріг, 203. – С.237 – 249.

34. Спичак О. Війна в пам'яті моєї родини // Матеріали міжрегіональної наукової конференції [«Війна 1941-1945: події, оцінки, спомини»]. – Кривий Ріг, 2005. – С.170 – 172.
35. ЦДАВО. – Ф. КМФ-8. – Оп.1, С.38.
36. Грінченко Г. Українські оstarбайтери нацистської Німеччини: депортація, примусова праця, репатріація / Г. Грінченко, Т. Пастушенко // «Прошу Вас мене не забувати»: усні історії оstarбайтерів / Г. Грінченко (голов. ред.), І. Ястреб, О. Стасюк та ін. - Харків : Право, 2009. - С. 9-56.
37. Гандрабура Н.Я. Доля оstarбайтера (спомин Олійник Ксенії Демидівни) // Матеріали Другої Всеукраїнської наукової конференції [Війна в історичній та індивідуальній пам'яті] . – Кривий Ріг, 2012. – С.167 – 168.
38. ДАЗО. – Ф.Р.1673. – Оп.1. – Спр. 20.
39. Листівка Лідії Гужви. 12 січня 1944 р. // Особистий архів Гандрабури Н. Я.

References

1. Koval M.V. «Ostarbeiters» Ukraine – Hitler's slaves, Stalin's rogues// Politics and time. - 1998. – 1998. – № 10. – P. 68–75; Kowalski M. V. Chentsov Polynevuj taste of a foreign land, documents about the fate of Dnepropetrovsk residents deported by the Nazis for forced labor in Germany / M. Kowalski, V. Chentsov // Archives RECCCR, SPA, PCIA, SSC. – 1995. – № 1/2. – P. 60–68; Tkachenko V.G Eastern worker situation in Germany (Adapted from the State Archives of Zaporizhzhia region) / V.G Tkachenko // Heritage: to the 75th anniversary of the State Archives of Dnepropetrovsk region: Coll. articales. – Dnepropetrovsk: Art Pres. –1999. – P. 176-188.; Melyakov A.V. Mass sources of the history of Kharkiv region deportations of civilians in Germany in the period of 1941-1943 .: Author. Dis. Candidate ist. Sciences: 07.00.06 / A.V. Melyakov; Dnepropetrovsk th. Univ. – Dnepropetrovsk, 2003. – 20 p .; Halchak S.D. Eastern workers in the skirts of the Third Reich. Deportation, hard labor Nazi resistance oppressors / S. D. Halchak. – Vinnytsia: Book – Vega, 2004. – 344 p.; Lapan T. D Recruitment and deportation of Ukraine to Germany and the conditions of his work and life in captivity (1939–1945 gg.): Author. Dis. candidate. East. Sciences 07.00.01 / T. D. Lapan; Lviv: National University Franko. – Lviv, 2005. – 16 p.; Lakhno V. Number and sex age structure of Poltava eastern worker in the context of demographic analysis // Historical Memory. Science. Coll. – 2011. – №2 6. – Case.20-28; Grinchenko G.G. Eastern worker Ukrainian system of forced labor in the Third Reich: problems of historical memory Thesis. Dis. ... Dr. East. Sciences: 07.00.06. – K., 2011. – 44 p.
2. Mikhailyuk M.V. Advocacy support activities of the German occupation authorities with recruiting workers to the Reich / M.V. Mikhailyuk // Pages of Military History of Ukraine. – 2008. – Edit 11. – P. 139 – 147.
3. Kamensky news. – 1942. – 10 March.
4. Dnepropetrovsk newspaper. – 1942. – 7 November.
5. Dnepropetrovsk newspaper. – 1942. – 17 November.
6. Central State Archive of Public Organizations of Ukraine. – Form 1. – Description.23, Case 688.
7. Bell. – 1942 – 24 June.
8. Bell. – 1942 – 7 July.
9. Bell. – 1942 – 5 August.
10. Bell. – 1942 – 29 August.
11. Central State Archives of higher authorities and management of Ukraine. – F.3206. –Description 1. – Case 37.
12. State archives of Zaporizhia region. – F.R.1522. – Description 1. – Case 2.
13. Central State Archive of Public Organizations of Ukraine. – F. 1. – Description 23. – Case 688.
14. State archives of Zaporizhia region. – F.R. .1456. – Description 1. – Case 724.
15. State Archives of Dnepropetrovsk region. – F.R. 3235. – Description1. – Case 2365.
16. State Archives of Dnepropetrovsk region. – F.R. 2480. – Description.1. – Case 24.
17. Central State Archives of higher authorities and management of Ukraine. – F.4620. – Description 3. – Case 242.
18. State Archives of Dnepropetrovsk region. – F.R. 3235. – Description 2. – Case 148.
19. Criminal goal – criminal funds. Documents about politics of occupation nazis Germany to the USSR (1941–1944 gg.). – 3rd ed. – М. : Economics, 1985. – 328 p.
20. State Archives of Dnepropetrovsk region. – F.R.2276. – Description1. – Case 922.
21. State Archives of Dnepropetrovsk region. – F.R.2311. – Description1. – Case 5.
22. Kamensky news. – 1942. – 12 March.

23. Kamensky news. – 1942. – 17 March.
24. Central State Archive of Public Organizations of Ukraine. – Form 1. – Description 70. – Case 234.
25. State archives of Zaporizhia region. – F.R. 1456. – Description 1. – Case 638.
26. State Archives of Dnepropetrovsk region. – F.R.2311. – Description 1. – Case 2.
27. State Archives of Dnepropetrovsk region. – F.R.3235. – Description 2. – Case 134.
28. State Archives of Dnepropetrovsk region. – F.R.2311. – Description 2. – Case 68.
29. State Archives of Dnepropetrovsk region. – F.R.2311. – Description 2. – Case 65.
30. State Archives of Dnepropetrovsk region. – F.R.2311. – Description 1. – Case 13.
31. State archives of Zaporizhia region. – F.R.1703. – Description 1. – Case 1.
32. State Archives of Dnepropetrovsk region. – F.R.2311. – Description 2. – Case 65.
33. Lekhan L.B. story of war Ponedilchenko (Guernic) Lilies Yakovlevna // Materials of interregional scientific conference [«War in the memory of generations»]. - Krivoy Rog, 203. – Case 237 – 249.
34. Spychak A. War in memory of my family // Materials of interregional scientific conference [«War of 1941-1945, events, assessments, memories»]. - Krivoy Rog, 2005. – P.170 – 172.
35. Central State Archives of higher authorities and management of Ukraine. – F. KMF-8. – Description 1. – Case 38.
36. Hrinchenko G. G. Eastern workers Ukrainian Nazi Germany, deportation, forced labor, repatriation / Hrinchenko G., T. Pastushenko // «I ask you to remember me»: oral history Ostarbiters / Hrinchenko A.G. (Chairman. Ed.), J. Hawk, O. Stasiuk and others. - Kharkov: Right, 2009. – P. 9 – 56.
37. Handrabura N.Y. Fate eastern workers (remembrance Oliynyk Xenia Demydivny) // Proceedings of the Second All-Ukrainian Conference [«War in the historical and individual memory»]. – Krivoy Rog, 2012. – P.167 – 168.
38. State archives of Zaporizhia region. – F.R.1673. – Description1. – Case 20.
39. Postcard Lydia Huzhva. On 12 January 1944. // Personal archive Handrabura N. Ya.

Gandabyra N. Ya. PhD student of Department of History of Ukraine, Krivoy Rog State Pedagogical University,

e-mail: gandrabura.natali@gmail.com

«RECRUITMENT» AND PEASANTS GENERAL ETAPUVANNYA DISTRICTS «DNEPROPETROVSK» TO WORK IN GERMANY

Abstract. *The paper was made a brief analysis of recent research and publications modern Ukrainian scientists. In the article the author tried to explore the politics of the German occupation authorities general constituencies «Dnepropetrovsk» on the export of local villagers for forced labor in Germany. The reason that prompted the occupation authorities most of the local population, particularly the peasants as cheap labor on the territory of the Reich. The attention was to the role of the occupation of the press during this recruit, which is depicted only good conditions of life and work «Ostarbeiters» in exile. It was shown involvement of local authorities and information tools and the use of various methods of influence (promotion and intimidation) during recruit manpower to work in the Third Reich, exhaustion thus village and the undermining of its gene pool. It was regarded the role of district chiefs and village councils and local police districts general «Dnepropetrovsk» in this recruiting campaign using them during recruit and threats of violent reprisals. But despite this, often there have been cases of sabotage «recruited». It was analyzed archival documents, letters and memories «Ostarbeiters». Particular attention is paid to the conditions recruit pursued by the occupiers, transportation and future life and work «Ostarbeiters» Dnieper arrival of the Third Reich, the use of workers «recruited» in enterprises, agriculture and other serious works.*

Key words: *occupation, General district «Dnepropetrovsk», «Ostarbeiters», the Third Reich.*

*Одержано редакцією 10.09.2016
Прийнято до публікації 02.11.2016*

УДК 94(477)»1941/1944»

Оксана Олексіївна Яшан
кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України
та суспільних дисциплін
Черкаського державного
технологічного університету
e-mail: oksa111@yandex.ru